

L. LENART:

IVAN PETROVIČ KOTLJAREVSKIJ.

1.

red petimi leti so Rusini slavili stoletnico obnovenja svojega slovstva in preteklo leto, po ruskem koledarju 30. majnika, so z veliko slovesnostjo in pri ogromni udeležbi odkrili spomenik Ivanu Petroviču Kotljarevskemu v njegovem rojstnem mestu Poltavi v Ukrajini. Ivan Kotljarevskij je namreč probuditelj novega maloruskega slovstva in njegova travestija Virgilijeve „Eneide“ je prva v maloruskem ali ukrajinskem jeziku napisana knjiga. Naše slike kažejo ta spomenik, sledeči spis naj pa pojasni njegov pomen za malorusko narodnost.

Ko so uvedli krščanstvo, se je pričela takoj mej Rusi lepo razvijati znanost in književnost. Očitajo sicer včasih knezu Vladimiru Velikemu, da je storil napako, ker je sprejel krščanstvo iz Carigrada. Toda po krivici. Zgodovinske pojave moramo presojati po zgodovinskih virih, — in zgodovinski viri o Vladimiru¹⁾ govorijo o njem v najbolj oduševljenih besedah. Ako tudi mnogo te hvale vračunimo panegiričnemu slogu in namenu pisateljev, vendar moramo priznati, da je bil Vladimir mož izrednega duha in velike sile, ki si je pridobil za svoj narod neizmernih zaslug. V njegovih časih Carigrad od Rima še ni bil formalno ločen, in da bi sin viteškega Svjatoslava, ki v mladosti ni mislil in ni imel pred očmi drugega, kakor vojne pohode in žrtveniške „trebe“, poznal vse razlike med Carigradom

in Rimom, ali da bi celo mogel prevideti, da bo Carigrad, ki je takrat še bliščal v slavi svoje starodavne omike, upadel, in da se bo Rim, ki je imel takrat, v desetem stoletju, eno izmed najžalostnejših političnih dob svojega obstanka, povzdignil ter v znanosti in umetnosti daleč nadkrilil svojega tekmeca, — tega ni bilo mogoče zahtevati od njega. Vladimir je videl pred seboj v Bizancu krščanstvo v vsem blesku svojega bogoslužja in svoje omike, in to je hotel prenesti med svoj narod. Rim mu je bil tako daleč, njegova zunanost je bila veliko manj blesteča in latinska omika v teh časih tako slaba, da nikakor ni mogla nase obrniti niti pogleda tako izredno genialnega moža, kakor je bil Vladimir.

Z uvedenjem krščanstva se je v resnici takoj začutil mej Rusi blagodejni vpliv njegove omike. Ko so zapadni narodi še dremali v polbarbarstvu, — dasi je pri nekaterih bilo preteklo že več stoletij po njihovem pokrščenju, — je porodila Rusija že takoj pod Vladimirovim sinom Jaroslavom Modrim može, kakor Ilarijona, ki je bil dobro znan s tedanjo grško omiko in z vsemi pravili grškega govornišva, pečerskega igumena Teodosija, Nestorjevega učitelja, — in ne mnogo pozneje pisatelja Jakoba Meniha, Kirila Turovskega, modroslovca Klina Slimatiča in pred vsemi Nestorja. Sicer so vsi ti pisatelji pisali v cerkveno-slovanskem, to je starobolgarskem jeziku, toda njihovi spisi so tako prešinjani z ruskim duhom in z ruskimi izrazi, da so v resnici pomniki staroruskega slovstva.

Ti pisatelji so živeli in delovali v južni Rusiji, večinoma v središču staroruske države, v staro-slavnem Kijevu. Seveda je bila takrat razlika v govorici med južno in severno

¹⁾ Takozvani „Nestorjev letopis“, Ilarionova „Pohvala kaganu Vladimiru“, Nestorjevo „Čtenije o žitij i o pogubljenij blaženuju strastoterpцу Borisa“, „Gliba“, Jakoba Meniha „Žitje sv. Vladimira i pohvala jemu“, in njegovo „Okazaniye strastoterpцу svjatuju muččniku Borisa i Gliba“.

Rusijo veliko manjša kakor dandanes, dasi so se pričela deliti narečja že zelo zgodaj. Domovina ruskega naroda je sedanja Mala in Bela Rusija. Velikoruski narod je nastal iz kolonij beloruskih Krivičev in nekaterih maloruskih plemen v čudskih in finskih ozemljih. S tem, da so kolonizirali mongolska ozemlja, so Velikorusi ravno tako malo postali Azijati, kakor Angleži Indijanci zaradi tega, ker so kolonizirali Ameriko. Toda med tem, ko je južna Rusija veliko trpela, izprva radi bratomornih bojov, pozneje radi tatarskih napadov, ter je slednjič prišla pod Litvo in Poljsko in je vsled političnih nezgod izgubila tudi procvitajočo omiko in vse zanimanje za slovstveno in znanstveno delovanje, si je opomogla Severna Rusija hitreje, pridobila obširno politično samostalnost ter pričela razvijati slovstvo v svojem severnem narečju. Upadka staroruskega slovstva je bil kriv tudi slučaj, da je bila bizantska civilizacija zatrta, preden je bila ruska zmožna stati na lastnih nogah, in ker je bila južna Rusija veliko bolj odvisna od Carigrada, kakor severna, je tudi veliko bolj občutila njegov upadek. Pozneje so nesrečne kosaške vojne potisnile južno-zapadno Rusijo daleč nazaj v omiki in za dolgo časa zatrla vsako možnost slovstvenega delovanja.

Še-le ko se je pod rusko vlado Mala Rusija povrnila do rednih razmer ter polagoma okrepila od tolikih nezgod, se je jelo med njenim nadarjenim prebivalstvom zopet buditi zanimanje za slovstvo. Večina maloruskih pisateljev se je oprijela vsruskega jezika, ki se je med tem razvil na severu, drugi so pa pričeli pisati tudi v južno-ruskem narečju. Prvi, ki je v novejših časih v maloruskem narečju napisal slovstveni umotvor ter tako dal pričetek novemu maloruskemu narodnemu slovstvu, je bil Ivan Petrovič Kotljarevskij.

2.

Ivan Petrovič Kotljarevskij je bil rojen v Poltavi 29. maja 1749. leta. Njegov ded je bil diakon stolne cerkve, oče pa pisar pri mestnem magistratu. Ker je bila

plača nizka in družina številna, je mladi Ivan preživel mladost v veliki bedi. Toda vključ temu ni izgubil svojega prirojenega živahnega značaja.

Izredna živahnost in nenavadna ukaželnost je bila glavna poteza v značaju mladega Ivana. S svojim dovtipnim pripovedovanjem in šaljivim humorjem je zabaval vso družino. Hotel je vse znati in vedno je izpraševal, pripovedoval ali poslušal. Najrajši je imel šaljive pripovedke. Po ulicah je prosil ljudi, da so mu povedali kako šaljivo pripovedko in potem se je vrnil domov ter jo pripovedoval svojim domačim z najzibornejšim dovtipom.

Zornega dečka je oče izročil v poduk „djaku“. „Djak“ se imenuje v cerkvah iztočnega obreda mož, ki pomaga duhovniku pri službi božji in odpeva molitve. Ker je cerkveno petje njegovo glavno opravilo, ga včasih tudi imenujejo „cerkvenega pevca“. Djak je naš ministrant, cerkvenik in organist v eni osebi, in še nekoliko več. Dasi je navadno preprost seljan, je vendar nekoliko bolj izobražen od sosedov, ker mora znati cerkvene molitve, petje in obrede. Kjer ni rednih šol, poučuje tudi tak „djak“ deco, kakor nekoč pri nas „šolmoštri“.

Ivan se je učil zelo pridno ter se je kmalu naučil „slovnice“ (staroslovenske), pozneje „časoslova“, t. j. molitvenih ur in slednjič „psaltirja“. S tem ga je djak naučil vsega, kar je sam znal.

Dasi se je deček zelo pridno učil ter je bil izredno nadarjen, vendar ni prebil brez hudih ur. Djak je bil namreč tega mnenja, da brez brezove pomoči ni mogoča uspešna vzgoja. Ker je bil djak najbrže praktičen in razumen človek, je plačeval svojim učencem, da bi med tednom ne bilo zamude, redno in pravilno vsako saboto za cel teden. In tudi Kotljarevskij je redno prejel svoj del leskove masti. V poznejših letih se je še večkrat šaljivo spominjal „trnjeve in težke poti djakovske modrosti“.

Ko je bil 14 let star in je znal že čitati in pisati, časoslov in psaltir, so ga poslali stariši v nadaljno izobrazbo v duhovno seme-

nišče. V semenišču mu izpočetka ni ugajalo. Toda kmalu se je privadil in pozneje je s svojo bistrumnostjo, dovtipnostjo in živahnostjo zabaval ves zavod, ter bil neobhoden pri vsaki družbi in zabavi. Toda tudi učenja ni zanemarjal. Naučil se je popolnoma latinskega, grškega in francoskega jezika, tudi poljščino je razumel in seveda tudi ruščino. Rad se je učil na pamet stihov in kmalu je tudi sam jel zlagati pesmi. Radi tega so mu sošolci dali priimek „rimač“, ki mu je ostal, dokler je bil v semenišču.

3.

Ko je Ivan Kotljarevskij dokončal šole, si je moral izbrati poklic.

Najprej je opravljal službo domačega učitelja pri raznih „pomeščikih“ v Poltavščini.

Služba ni bila prijetna ter ga je malo veselila. Moral je vedno ustrezati svojim gospodarjem ter se pokoriti njihovi volji. Toda bilo je ne-

kaj družega, kar ga je zanimalo. Imel je priliko priti v neposrednjo dotiko s prostim ljudstvom, spoznavati selski narod, „žitje in doljo krepaka“ in njegovega gospodarja, pomeščika. In to življenje preprostega naroda ga je živo zanimalo. Včasih se je preoblekel v selsko obleko ter šel v selo med narod, na „večernice“ in na „dosvitke“. Opazoval je ljudske običaje in obrede, poslušal pesni in govorico. Najbrže je že tedaj pričel pisati svoje glavno delo „Eneido“.

Pozneje je pustil službo domačega učitelja ter postal uradnik v poltavski „Novorosijski kancelariji“. Tu se mu je godilo še slabše. Njegovi tovariši so bili „vzjatočniki“, to je uradniki, ki so od strank sprejemali darove in so samo toliko stali na uslugo ljudem, kolikor so jih podkupovali. Vsakega so drli, kar so mogli, a kdor jih ni imel s čim podkupiti, ni dobil sodbe in pravice. Tu je ostal Kotljarevskij do svojega osemindvajsetega leta.

Nato je pa leta 1796. izstopil iz državne službe ter vstopil v vojaštvo.

Pri vojaki je ostal Kotljarevskij do leta 1808. Takrat so bili nemirni časi francoskih in turških vojn; slednje se je tudi on vdeležil.

Radi njegove hrabrosti in razumnosti so ga predstojniki čislali in dosegel je dostojanstvo „kapitana“. Toda radi bolehnosti je moral že l. 1808. izstopiti iz vojaštva, ter iskati

druge službe. — Izprva je bil vesel, da je izstopil iz vojaštva ter postal prost. Toda kmalu je nastopila beda. Zaslužka ni bilo, premoženja tudi ne, izvzemši malo hišo, podedovano po očetu. Odločil se je torej, da gre iskat službe v Peterburg. Dasi je prvi del njegove „Eneide“ izšel že l. 1798., mu vendar ni prinesla nobenega ugleda in nobene gmotne pomoči. V Peterburgu se ni nihče zanj brigal; živel je vedno sam, v največji bedi. Večkrat ni cel dan ničesa zavžil;

Ivan Kotljarevskij.

imel je samo eno suknjo, katero je nosil podnevu in na kateri je spal ponoči. Toda on je bil bede vaje od mladih nog in njegova prirojena živahnost in dovtipnost ga tudi sedaj ni zapustila. Samo po svoji Ukrajini se mu je često tožilo; vedno ga je vleklo srce iz hladnega, neprijaznega Peterburga v rodno Poltavo.

Slednjič se mu je po mnogih prošnjah in po dolgem čakanju posrečilo, da je dobil službo, kakršne si je želel. S pomočjo nekoga prijatelja je dobil mesto nadzornika v poltavskem zavodu za otroke bednih dvorjanov. Služba ni bila posebno dobra in plača majhna, — tristo rubljev v asignacijah na leto, — a bila je v njegovi rodni Poltavi. Kotljarevskij je

zopet živel in delal med svojim narodom. Na tem mestu je ostal do l. 1835., ko ga je starost in slabost prisilila, da se je odrekel svoji službi. Umrli je 29. oktobra 1838, sedemdeset let star. Njegovega pogreba se je udeležila do malega cela Poltava in zaplakala

na njegovem grobu. Šel je dež in grozeče nebo je viselo nad pogrebci, toda dež in nevihta nista zadržala njegovih častivcev. Nepregledne množice so šle za krsto, — ubogi in bogati mužiki in pani, moški in ženske.

Kotljarevskij je bil srednje rasti in širokih pleč. Lase je imel črne, oči tudi črne, bli-

ščeče in razumne.

Lice je bilo belo, podolgovato, nekoliko so ga kazile koze, toda zato je bil izraz dober in prijeten.

Njegov značaj je bil izredno živahen in dovtipen; radi tega so ga v vsaki družbi radi imeli in je bil duša vsakega društva.

Doma v svoji majhni hišici je živel Kotljarevskij zelo preprosto. — Imel je precejšnjo knjižnico, večinoma v

latinskem ali francoskem jeziku pisana dela, ali prestave v francoščino.

Občeval je z vsemi prosto in prijazno, zlasti pa z navadnimi ljudmi. Rad je hodil na obiske k poltavskim kozakom, meščanom in „krestjanom“, t. j. k nesvobodnemu ljud-

Spomenik Kotljarevskega v Poltavi.

stvu, in vsi so ga radi imeli. Srečal ga je kakšen „dedek“, vzel čapko z glave, priklonil se in pozdravil: „Zdorov budj, pane Ivane Petroviču!“ „A zdorov, zdorov“, odgovoril je Kotljarevskij, ustavil se na ulici ter pričel ž njim razgovor. Ali je prišla mimo kakšna „titka“ ter zaklicala: „Zdoro-venjkij budj, dobrodiju kume!“ „Zdoro-venjki i vy, kumo“, je odgovoril Kotljarevskij. Zlasti otroci so ga dobro poznali, ker je bil zelo rad za botra. Kdor je prišel k njemu, bogat ali reven, ter ga prosil, da bi bil za botra, nikomur ni odrekel. Zlasti je pa rad zahajal v preproste seljanske dru-

sodil rokopis nekemu Purpuru, pomeščiku černigovske gubernije, da bi ga prečital, on ga je pa brez dovoljenja pisateljevega dal natisniti. Ko je pozneje Kotljarevskij predelal in prepilil epopejo ter jo sam na novo izdal, se je spomnil tudi tega Purpura, ter ga postavil v pekel, za kazen, ker je „ču-žeje dobro viddav v pečatj“ — tuje imetje dal tiskati. To prvo izdanje je imelo naslov: „Eneida na malorosijskij jazyk pereliciovan-naja I. Kotljarevskim.“ Drugič je bila natisnjena v treh delih leta 1808. Takoj nato je pisatelj napisal še četrti del ter dal vnovič natisniti v Peterburgu leta 1809. vse štiri dele

Prizor iz začetka „Eneide“.
(Relief na spomeniku Iv. Kotljarevskega.)

žine ter se ž njimi razgovarjal v domačem, ukrajinskem narečju.

Takšen je bil mož, ki je ustvaril začetek novemu ukrajinsko - ruskemu narodnemu slovstvu.

4.

Glavno delo Kotljarevskega je travestija Virgilijeve „Eneide“ v maloruski jezik in v ukrajinsko obleko. Pisati je pričel ta svoj komični epos že v letu 1795., najbrže je pa rabil zapiske in spomine že iz časov svojega službovanja pri ukrajinskih pomeščikih; natisnjen je bil v treh delih l. 1798. v Peterburgu. Pravijo, da je Kotljarevskij po-

sodil rokopis nekemu Purpuru, pomeščiku černigovske gubernije, da bi ga prečital, on ga je pa brez dovoljenja pisateljevega dal natisniti. Ko je pozneje Kotljarevskij predelal in prepilil epopejo ter jo sam na novo izdal, se je spomnil tudi tega Purpura, ter ga postavil v pekel, za kazen, ker je „ču-žeje dobro viddav v pečatj“ — tuje imetje dal tiskati. To prvo izdanje je imelo naslov: „Eneida na malorosijskij jazyk pereliciovan-naja I. Kotljarevskim.“ Drugič je bila natisnjena v treh delih leta 1808. Takoj nato je pisatelj napisal še četrti del ter dal vnovič natisniti v Peterburgu leta 1809. vse štiri dele

„Eneide“. Šele v letih 1824. in 1825. je napisal še peti in šesti del, in polna izdaja je izšla šele l. 1842. v Har-kovu pod naslovom: „Virgilijeva „Eneida“ na malo-rosijskij jazyk pereložennaja I. Kotljarevskim.“

Kotljarevskega „Eneida“ je travestija Vergilijeve epopeje. Travestija se imenuje slovstveni proizvod, ki se iz prvotne oblike preobleče v novo, tujo. Navadno se kak starejši, resen proizvod preobleče v smešno obliko. Tudi v našem slučaju je Kotljarevskij preoblekel v ukrajinsko obleko junaško epopejo starega rimskega

pesnika Virgilija ter ji dal zabavno obliko. Travestija Virgilijeve „Eneide“ ni izvirna misel Kotljarevskega. Že l. 1633. je dal neki Giovanni Battista Lalli v Rimu natisniti komično-satirični spis: „Eneida travestita.“ Pozneje (1648—1653) je izdal Paul Scarron v Parizu spis: „Virgile travesti en vers burlesque“, v katerem zasmehuje klasične bogove in junake. Dobrih sto let pozneje (1784—1788) je izdal na Dunaju Alojzij Blumauer: „Virgils Aeneis travestirt“, v kateri nastopa strastno zoper redovnike in cerkev. Ruski pisatelj Nikolaj Osipov je predelal to travestijo na ruski jezik, a ker si ni upal nastopiti zoper

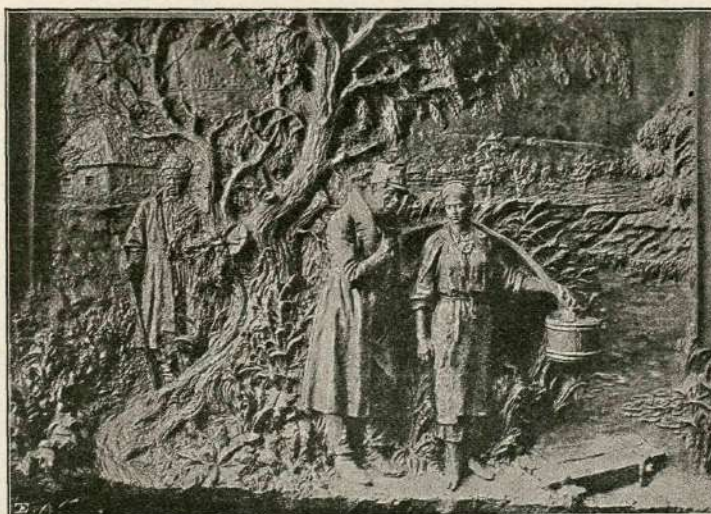
redovnike in vero, je napisal satiro zoper pijance in nevedneže. Pri njem pijejo ne samo navadni smrtni ljudje, ampak tudi visoki olimpski bogovi do brezumja ter počenjajo vsakovrstne budalosti.

Ta travestija je prišla v roke Kotljarevskemu ter mu rodila misel, napisati ukrajinsko „Eneido“. Od Osipova je vzprejel osnovno misel, zunanjo obliko in nekatere odstavke v prvih spevih, kjer opisuje pijančevanje in pojedine okrog se potikajočih kozakov Enejevih. Izpeljava cele epopeje je izvirna.

Enea Kotljarevskega je pristen ukrajinski kozak, kateremu so sovražniki spalili mesto in ki hodi s svojo četo po svetu ter si išče novega selišča. Njegovo spremstvo je vesela, razposajena, lahkomisljena družba, ki ne misli na drugo kakor na pijančevanje in na „guljanje“. V prvem in v drugem spevu se vrste opisovanja poedin in raznih zabav na dvoru kraljice Dione v Kartagini in potem v Siciliji. Resnejši postane, ko opisuje prihod Enejev v peklo v tretjem spevu ter navaja muke raznih ljudi za njih pregrehe na zemlji. Tu pove svojim rojakom marsikako trpko resnico. Na patriotične strune udari nekoliko v četrtem spevu, a v petem in v šestem se zopet obrne na socialno polje in biča napake raznih velikašev, panov in kozakov, ki zatirajo in prezirajo prosto ljudstvo.

Dasi preveva vso epopejo veseli in smešni ton, je vendar zelo resne vsebine in vzgojnega namena. Kotljarevskij se je postavil na stališče zatiranega naroda, katerega zagovarja in brani, a njegovim zatiravcem našteva odkrito in brezobzirno njihove napake. S tem je položil Kotljarevskij temelj slovstvu, ki si je postavilo za namen rešitev socialnega vprašanja, ki brezobzirno razkriva

napake sedanje družbe — bedo naroda in brezobzirnost gospodujočih stanov. To slovstvo se je pozneje v malo in v velikoruskem narečju bogato razvilo in ustvarilo dovršene umotvore. V maloruščini je že prvi naslednik Kotljarevskega Artemovskij-Hulak v dovršeni satiri „Pan ta sobaka“ (Gospod in pes) še veliko bolj odločno nastopil proti zatiravcem naroda. Poezije največjega ukrajinskega pesnika Ševčenko preveva vse skozi socialističen duh, istotako klasične „Povesti“ Marka Vovčoka, — s pravim imenom Marije z Velinjskih Markovičeve. Ta struja se vleče skozi vse malorusko slovstvo

Prizor iz „Natalke – Poltavke“.
(Relief na spomeniku Iv. Kotljarevskega.)

donjegovih najnovejših zastopnikov Franka, Lesje Ukrajinske in drugih pisateljev. Izmed velikoruskega slovstva zadostuje tu navesti klasične „Lovčeve zapiske“ Turgenjeva, ki so prevedeni tudi na slovenski jezik.

Kotljarevskij ni torej uvedel samo jezika ukrajinskega v slovstvo, ampak tudi duha, ki sedaj vlada v maloruski književnosti, — kozaško romantiko in demokratični značaj.

Poleg „Eneide“ je Kotljarevskij napisal tudi dve operetki: „Natalka Poltavka“ in „Moskal Čarivnik“ in odo na kneza Kuropatkina. Operetki imata v primeri z „Eneido“

manjšo vrednost, vendar se zlasti „Natalka“ prišteva k boljšim tvorom ukrajinske Talije in se je do današnjega dne obdržala na ukrajinskem odru. Pisatelj se sicer ni oziral na nobena pravila dramske umetnosti, a

vlil je v svoje delo tako pristnega narodnega duha, naslikal tako sveže in žive ukrajinske značaje, da je „Natalka Poltavka“ postala narodna opera, priljubljena ne samo v južni, ampak tudi v severni Rusiji.

1. ISTINA:

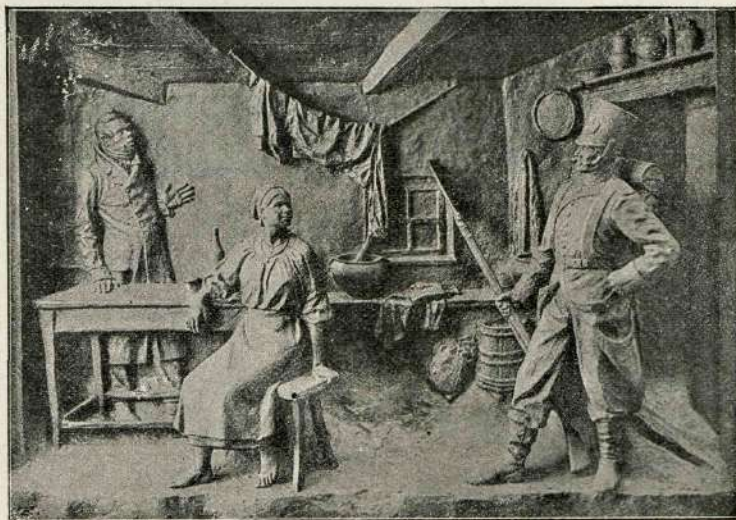
„ČEZ PLAN.“

To ljubo solnce, moj prijatelj pravi,
ta lepa Muza, moja ljubica,
po širni plani smo hodili davi.

In tam na plani vriskal je nekdo,
da se je v gromih stresalo nebo —
in vriskal in prepeval je na plani,
da mu klobuk omahnil je postrani
od samega strahu . . .

In prašal sem to ljubo solnce božje:
Povej mi, kdo je silni ta zemljan?
Pa se je nasmejalo: Ni mi znan!

In prašal Muzo, ljubico sem svojo:
Zašepetala mi — šepet je plah:
Ti prašaš? Ali te je strah?
Ne veš, kar ve že celi svet:
Edini to slovenski je poet!

Prizor iz „Moskala-Čarivnika.“
(Relief na spomeniku Iv. Kotljarevskega.)